

Γιώργος Τσιάκαλος
Ρατσισμός (Παιδαγωγική Προσέγγιση)

Δημοσιεύτηκε στο συλλογικό τόμο *Επικίνδυνα παιδιά ή παιδιά σε κίνδυνο; Πρωταγωνιστές και θύματα της νεανικής εγκληματικότητας* (επιμέλεια: Γ. Πανούσης)
Lector, Αθήνα 2008, σελ. 22-26

Ο ρατσισμός απασχολεί την Παιδαγωγική με δύο πρόσωπα: πρώτον, ως ιδιαίτερη συμπεριφορά απέναντι σε ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων και, δεύτερον, ως κοσμοθεωρία που έρχεται να ερμηνεύσει με ιδιαίτερο τρόπο την ανθρώπινη ιστορία και να θεμελιώσει αντίστοιχη πολιτική. Ως συμπεριφορά δεν είναι συμβατή με το πλαίσιο αρχών που πρέπει να διέπουν μια δημοκρατική κοινωνία, και, όταν ασκείται από άτομα ή ομάδες ανθρώπων, συχνά συνοδεύεται από εγκληματικές πράξεις. Ως κοσμοθεωρία έχει συνδεθεί στο παρελθόν με τα χειρότερα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, αλλά και σήμερα διώκονται ορισμένες εκφάνσεις του (π.χ. προσβολή ανθρώπων εξαιτίας της καταγωγής τους) ως εγκληματική πράξη.

Ρατσισμός στην καθημερινή ζωή

Στην καθημερινή ζωή με τον όρο «ρατσισμός» εννοούμε συνήθως ένα πλέγμα από αντιλήψεις, στάσεις, συμπεριφορές ή/και θεσμοθετημένα μέτρα που εξαναγκάζει ορισμένους ανθρώπους σε υποτελή διαβίωση, κι αυτό μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια διακριτή κατηγορία ανθρώπων. Ως δικαιολογία για τις διακρίσεις χρησιμοποιείται η διαφορετικότητα της κοινωνικής κατηγορίας, στην οποία προσάπτεται συχνά –αλλά όχι πάντα– μια υποτιθέμενη κατωτερότητα ή/και επικινδυνότητα. Είναι φανερό ότι στο πλαίσιο αυτό ο ρατσισμός δεν ταυτίζεται με τις αρνητικές προκαταλήψεις, ούτε με την αρνητική στάση, αλλά προϋποθέτει την αρνητική συμπεριφορά, η οποία για να υπάρχει απαιτείται η δυνατότητα άσκησης εξουσίας σε βάρος των ανθρώπων που ανήκουν σε μια διακριτή ομάδα. Βεβαίως, πολλές φορές η συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα των αντιλήψεων και των στάσεων, αυτό όμως δεν χρειάζεται να ισχύει πάντα, καθώς

γνωρίζουμε ότι δεν υπάρχει μια γραμμική σχέση ανάμεσα στις αντιλήψεις, τις στάσεις και τις συμπεριφορές. Ιδιαίτερα για το ρατσισμό ισχύει ότι πολύ συχνά χρησιμοποιείται ως μέσον για την επίτευξη ιδιοτελών σκοπών, χωρίς το άτομο με τη ρατσιστική συμπεριφορά να μοιράζεται πραγματικά τις σχετικές αρνητικές αντιλήψεις και στάσεις.

Οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις στον τομέα αυτό έρχονται να αποκαλύψουν τον κίνδυνο που συνεπάγεται ο ρατσισμός για την κοινωνία (την οποία υπονομεύει στις βασικές αρχές λειτουργίας της) και, συνακόλουθα, για το μέλλον του ίδιου του ατόμου που παρασύρεται σε τέτοιες πράξεις. Το περιεχόμενο και η μορφή των παρεμβάσεων εξαρτώνται από την ομάδα στην οποία απευθύνονται και το είδος του προβληματισμού που απασχολεί τα συγκεκριμένα άτομα. Πάντως, βασική αρχή αποτελεί ότι με τις παιδαγωγικές παρεμβάσεις αποσκοπούμε στη συστηματική αποδόμηση εκείνων των στοιχείων του πλέγματος «αντιλήψεων –στάσεων –συμπεριφορών» που εντοπίζονται ως η πηγή της συγκεκριμένης ρατσιστικής πράξης.

Από την πλευρά της Παιδαγωγικής δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη γλώσσα των ρατσιστών, η οποία συμβάλλει στην έξαψη μίσους και επιθετικότητας και ταυτόχρονα «νομιμοποιεί» ηθικά, ιστορικά και πολιτικά τις σχετικές επιθετικές, ακόμη και εγκληματικές, πράξεις. Το κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι συμβάλλει στη διαμόρφωση των παραγόντων που συγκροτούν το ρατσιστικό φαινόμενο: Με τη βοήθειά της ονοματίζονται και αποκτούν διακριτό περιεχόμενο ορισμένες νέες κατηγοριοποιήσεις, υποβάλλεται η άποψη περί κατωτερότητας ή/και επικινδυνότητας μιας κατηγορίας ανθρώπων, και διατυπώνεται μια πολιτική που θεμελιώνεται στο διαχωρισμό του κόσμου σε εχθρούς και φίλους.

Με την ιδιαίτερη γλώσσα τους οι ρατσιστές επιδιώκουν

- πρώτον, να επιβάλλουν τη δική τους κατηγοριοποίηση ως κυρίαρχη στην κοινωνία και ως υποχρεωτική για κάθε μέλος της κοινωνίας (καθώς στη γλώσσα αυτή δεν υπάρχουν οι άνθρωποι ως πρόσωπα ή άτομα, αλλά μόνο ως μέλη μιας κοινωνικής κατηγορίας) και,
- δεύτερον, να υποβάλλουν ως αυτονόητες τις ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών κατηγοριών (και την υποτιθέμενη επικινδυνότητα της συμβίωσης, εάν αυτές οι ιεραρχικές σχέσεις δεν κατοχυρωθούν θεσμικά).

Τις επιδιώξεις αυτές εξυπηρετούν διάφορα μορφολογικά στοιχεία, όπως είναι:

- Η χρήση νεολογισμών («ελληνόψυχοι», «ελληνόφρονες» και τα αντίθετά τους) που συμβάλλουν στην εισαγωγή νέων κατηγοριών, και παρέχουν ταυτότητα σε όσους συμμερίζονται τη συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση.
- Η χρήση εθνοτικών επιθετικών προσδιορισμών, όταν περιγράφονται αρνητικά φορτισμένες πράξεις («Τσιγγάνος διακινούσε ναρκωτικά») και, αντίθετα, η αποσιώπησή τους, όταν πρόκειται για θετικές πράξεις.
- Η επίμονη σύνδεση ορισμένων κοινωνικών κατηγοριών με συγκεκριμένα αρνητικά χαρακτηριστικά (π.χ. Αλβανοί και εγκληματικότητα), που έχει στόχο τη μόνιμη και αυτονόητη ταύτιση των δύο.
- Η συστηματική χρήση μεταφορικών εκφράσεων που συνδέονται με φυσικές καταστροφές, όταν γίνεται αναφορά σε μια ανεπιθύμητη κοινωνική κατηγορία («πλημμύρα λαθρομεταναστών», «λαίλαπα Αλβανών»).

Η ρητορική αυτή¹ αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματική σε μικρόκοσμους που διακρίνονται από σχετική επιθετικότητα, όπως π.χ. είναι οι ομάδες εφήβων μαθητών σε υποβαθμισμένα σχολεία ή νεαρών οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων. Γι' αυτό το λόγο η νεανική εγκληματικότητα που αρδεύεται από τον ρατσισμό εμφανίζεται κυρίως σε τέτοιους χώρους.

Από τα παραπάνω προκύπτουν τα πεδία και οι μορφές των απαραίτητων παιδαγωγικών παρεμβάσεων. Αν και ουσιαστικά αφορούν όλο τον νεανικό πληθυσμό, απ' όλα τα στοιχεία αναδεικνύεται η ανάγκη πολύπλευρης και συστηματικής παρέμβασης ιδιαίτερα στις εξής περιπτώσεις:

- Κοινωνικές κατηγορίες που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και εξαιτίας του χαμηλού επιπέδου μόρφωσης κινδυνεύουν να υποκύψουν εύκολα στη γλώσσα των ρατσιστών
- Κοινωνικές ομάδες των οποίων τα ενδιαφέροντα «μονοπωλούνται» από κάποια, όχι ζωτικής σημασίας, αντιπαλότητα και, συνεπώς, εύκολα μπορούν να προσελκυστούν από μια κοσμοθεωρία που θεμελιώνεται στη βασική αντίθεση «εχθρός-φίλος».

¹ Βλέπε για το θέμα αυτό: Γιώργος Τσιάκαλος, «Μικρή περιήγηση στη γλώσσα των ρατσιστών». Στο Γ. Τσιάκαλος, «Απέναντι στα εργαστήρια του ρατσισμού», τυπωθήτω, Αθήνα 2006, σελ. 82-86.

Ουσιαστικά πρόκειται για παρεμβάσεις που στόχο έχουν να εμποδίσουν το πέρασμα από κάποιες αρνητικές προκαταλήψεις ή κάποιες λανθασμένες και άδικες συμπεριφορές απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές κατηγορίες σε μια ρατσιστική κοσμοθεωρία που εύκολα οδηγεί νέους ανθρώπους σε αντιδημοκρατικές και εγκληματικές πράξεις.

Ρατσισμός ως κοσμοθεωρία

Ο ρατσισμός ως κοσμοθεωρία ξεκινά από τη βασική αρχή ότι οι φυλές και τα έθνη αποτελούν μονάδες με διαφορετικά μεταξύ τους χαρακτηριστικά και ξεχωριστές δυνατότητες ανάπτυξης σε όλους τους τομείς της ζωής. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι ιδιαίτεροι πολιτισμοί που εμφανίστηκαν στη γη ήταν προϊόντα ιδιαίτερων λαών συγκεκριμένης φυλής και καταστράφηκαν όταν οι λαοί αυτοί υποτάχθηκαν σε αλλόφυλους λαούς ή αναμίχθηκαν με άλλους λαούς. Γι' αυτό το λόγο η ιστορία της ανθρωπότητας περιγράφεται και ερμηνεύεται μόνον ως ιστορία της, άνισης, ανάπτυξης κάθε φυλής χωριστά και ως σύγκρουση των φυλών μεταξύ τους.

Η πολιτική που θεμελιώνεται σ' αυτήν την κοσμοθεωρία, και εφαρμόστηκε από το Χίτλερ στη ναζιστική Γερμανία, αποσκοπεί στη βιολογική καθαρότητα κάθε λαού αφού μόνον μ' αυτήν είναι δυνατή η παραγωγή πολιτισμού. Βεβαίως, αυτό σημαίνει στην πράξη πρόληψη της «επιμιξίας» και «εκκαθάριση» του εθνικού σώματος από τα «ξένα στοιχεία» που υπάρχουν στο παρόν ως αποτέλεσμα των επιμιξιών του παρελθόντος. Σ' αυτή ακριβώς την ιδέα θεμελιώθηκε η εξόντωση εκατομμυρίων Εβραίων, στους οποίους καταλογιζόταν, ως ιδιαίτερο φυλετικό χαρακτηριστικό, ότι η επιβίωσή τους εξαρτιόταν από την ικανότητά τους να υπονομεύουν την καθαρότητα των άλλων εθνών.

Η κατασκευή του «ξένου», του «άλλου», του «διαφορετικού»

Όταν δούμε, λοιπόν, την εμπειρία του Ολοκαυτώματος από κοντά, διαπιστώνουμε ότι τα θύματα ήταν «άνθρωποι της διπλανής πόρτας». Άνθρωποι που κανείς μέχρι την εμφάνιση της ρατσιστικής προπαγάνδας και την εγκαθίδρυση του ρατσιστικού καθεστώτος δεν τους θεωρούσε «ξένους» ή «άλλους». Ήταν φίλοι, γείτονες, συμμαθητές, συνάδελφοι, συνεργάτες,

συμπαίκτες σε ορχήστρες και σε αθλητικές ομάδες, συμπολεμιστές στο γερμανικό στρατό, παρασημοφορημένοι «εθνικοί ήρωες». Πολύ συχνά ήταν σύζυγοι.

Με άλλα λόγια, το δίδαγμα που βγάζουμε από τη μελέτη του ρατσισμού εκείνης της περιόδου είναι ότι δεν είναι κάποιοι «διαφορετικοί», κάποιοι «ξένοι», κάποιοι «άλλοι» που βρίσκονται στο στόχαστρο των ρατσιστών και γίνονται στην αρχή θύματα διακρίσεων και αργότερα θύματα γενοκτονίας. Δεν είναι κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των θυμάτων αυτά που προκαλούν τη ρατσιστική κτηνωδία, αλλά, αντίθετα είναι η ρατσιστική κτηνωδία αυτή που κατασκευάζει – συχνά ανύπαρκτες και αθέατες- διαφορές και μετατρέπει «τους δικούς μας» σε «άλλους».

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι οι ρατσιστές επιστήμονες κατέγραφαν ως «το πιο επικίνδυνο βιολογικό γνώρισμα» των Εβραίων «την ικανότητά τους να προσαρμόζονται στο λαό της χώρας που κατοικούν, έτσι ώστε ουσιαστικά να μην διαφέρουν σε τίποτε». Γι' αυτό, το «πιστοποιητικό άριας καταγωγής» που ήταν απαραίτητο για τη σύναψη γάμου ή για την εξάσκηση κάποιων επαγγελμάτων δινόταν μετά από διερεύνηση της καταγωγής των προγόνων μέχρι και επτά γενιές πίσω – Επειδή ακριβώς τίποτε το ορατά «διαφορετικό», «ξένο», «άλλο» δεν υπήρχε για να δικαιολογήσει τις ρατσιστικές διακρίσεις και το ρατσιστικό έγκλημα και έπρεπε να ανακαλυφθεί, έστω και στο μακρινό παρελθόν.

(Απόσπασμα από το άρθρο του Γιώργου Τσιάκαλου «Τα εργαστήρια του ρατσισμού», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» στις 4 Φεβρουαρίου 2000).

Σημερινοί ρατσιστές με συγκροτημένο ρατσιστικό υπόβαθρο, που κινούνται στον πολιτικό χώρο της ακροδεξιάς, προπαγανδίζουν τις ίδιες ιδέες. Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η συχνή δήλωσή τους ότι «σέβονται τον πολιτισμό των άλλων λαών και, μάλιστα, ενδιαφέρονται να διατηρηθούν και να καλλιεργηθούν όλοι οι πολιτισμοί» και όχι στο πλαίσιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σύμφωνα με τα οποία ο κάθε άνθρωπος ως άτομο έχει το δικαίωμα της επιλογής. Στη ρατσιστική κοσμοθεωρία ένα άτομο που

επιλέγει τη στενή σχέση με ανθρώπους έξω από τη δική του «φυλή» χαρακτηρίζεται «έκφυλο» και, συνεπώς, επικίνδυνο και, συχνά, «ανάξιο του δικαιώματος στη ζωή». Με την ίδια λογική χαρακτηρίζεται «εκφυλισμένη» η τέχνη που, κατά την άποψη των ακροδεξιών, δεν είναι συμβατή με τον εθνικό πολιτισμό.

Προσέγγιση της ακροδεξιάς εγκληματικότητας

Το μπόλιασμα του ρατσισμού της καθημερινότητας με τη ρατσιστική κοσμοθεωρία οδηγεί κατά κανόνα σε επιθετική συμπεριφορά κατά των ανθρώπων που «απειλούν ή υπονομεύουν την καθαρότητα». Νέοι άνθρωποι που παρουσιάζουν αυτά τα χαρακτηριστικά ρατσισμού αισθάνονται να επιτελούν ένα ιστορικό καθήκον, καθώς θεωρούν ότι υπερασπίζονται τις βάσεις του πολιτισμού του λαού τους και ότι συμπεριφέρονται σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους που διέπουν τη λειτουργία των ανθρώπινων κοινωνιών. Σύμφωνα με το «πιστεύω» τους, τα εκφυλιστικά φαινόμενα στη φύση είναι καταδικασμένα σε εξαφάνιση και αυτό πρέπει να ισχύει και στην κοινωνία. «Συνεπώς», εφόσον το κράτος δεν χρησιμοποιεί τη δική του νόμιμη βία για να εμποδίσει την «εκφυλιστική» πορεία της κοινωνίας, έχουν οι ίδιοι καθήκον να επιτελέσουν αυτή την αποστολή. Γι' αυτό το λόγο η βία είναι συνυφασμένη με τη δραστηριότητά τους, καθώς έρχεται να υποκαταστήσει την κρατική βία στην οποία δεν είναι ικανό το μαλθακό εκφυλισμένο κράτος.

Τα παραπάνω είναι σημαντικά δεδομένα στο σχεδιασμό του τρόπου αντιμετώπισης της ακροδεξιάς ρατσιστικής νεανικής εγκληματικότητας: η γενικά σωστή επιείκεια απέναντι στην εγκληματικότητα ανήλικων και νέων ανθρώπων λειτουργεί στην περίπτωση αυτή αντιπαραγωγικά, καθώς η επιείκεια φαίνεται να επιβεβαιώνει την άποψη των ακροδεξιών δραστών ότι το κράτος είναι μαλθακό και ανίκανο να αντιμετωπίσει τα μεγάλα προβλήματα που απαιτούν την επιβολή ριζικών τομών και αυστηρών μέτρων.

Η πρόληψη και η αντιμετώπιση της νεανικής ρατσιστικής εγκληματικότητας στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, όπου μερικές φορές είναι δύσκολη η διάκριση ανάμεσα στην ελεύθερη έκφραση γνώμης και στην υποδαύλιση εγκληματικής συμπεριφοράς, αποδεικνύεται ότι είναι μια δύσκολη υπόθεση, καθώς οι παρεμβάσεις απαιτούν το συνδυασμό γνώσεων από πολλούς χώρους, ενώ μια καλοπροαίρετη αλλά αφελής παρέμβαση μπορεί να επιφέρει τα αντίθετα αποτελέσματα.